

Міністерство освіти і науки України
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
Громадська організація «Інноваційні обрії України»

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Збірник наукових праць
Випуск 3

2019

Міністерство освіти і науки України
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
Громадська організація «Інноваційні обрії України»

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Збірник наукових праць

Випуск 3

Мелітополь – 2019

УДК 821.161.2 (062.552)

У45

Друкується за рішенням Вченої ради Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
(протокол № 5 від 24.10.2019 р.)

Редакційна колегія:

Головний редактор: Шарова Т.М. – кандидат філологічних наук, доцент, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

Члени редколегії:

Землянська А.В. – кандидат філологічних наук, доцент, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького;

Шаров С.В. – кандидат педагогічних наук, доцент, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького;

Деркачова О.С. – доктор філологічних наук, професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Семеног О.М. – доктор філологічних наук, професор, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка;

Ляшчинська О.О. – доктор філологічних наук, професор, Гомельський державний університет імені Ф. Скорини (Республіка Білорусь).

У 45 Українська література в загальноєвропейському контексті: зб. наук. пр. – Мелітополь, 2019. – Випуск 3. – 241 с.

До збірника увійшли матеріали III Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції з міжнародною участю, присвячені актуальним проблемам і перспективам розвитку вітчизняної та зарубіжної літератур, їх взаємозв'язку і взаємовпливам, а також методик навчання літератури й мови в закладах середньої, профільної та вищої освіти.

Збірник буде корисним науково-педагогічним працівникам, учителям-практикам, аспірантам та студентам-філологам.

ISBN 978-617-7823-00-0

УДК 821.161.2 (062.552)

© Автори публікацій, 2019

ЗМІСТ

<i>Ананенко В.О.</i> ЖИЗНЬ И СМЕРТЬ В ПАРЕМИОЛОГИИ БЕЛОРУСОВ..	6
<i>Атрошенко Г.І., Негуляєва О.С., Скориця Д.В.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ПОЕТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗА ЗАКОНАМИ ХУДОЖНЬОГО ЦІЛОГО У КАЗЦІ ЗІРКИ МЕНЗАТЮК	10
<i>Атрошенко Г.І., Чуйко А.В., Негуляєва О.С.</i> ХУДОЖНЯ МОДЕЛЬ СВІТУ В КАЗКАХ ГАННИ МАЛИК	15
<i>Белінська О.Ю., Конєйцева Л.П.</i> МІФОПОЕТИЧНА МОДЕЛЬ СВІТУ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ	21
<i>Борисенко К.О.</i> ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ СЕРЦЯ Й ВИХОВАННЯ В ЮНОГО ПОКОЛІННЯ МИЛОСЕРДЯ ТА ДОБРОТИ (НА ПРИКЛАДІ ДИТЯЧИХ ТВОРІВ 1960–1980-Х РР.)	27
<i>Біляцька В.П.</i> ФОЛЬКЛОРНИЙ НАРАТИВ ПОЕМИ ЄВГЕНА ЗГАРСЬКОГО «МАРУСЯ БОГУСЛАВКА»	32
<i>Величко В.В.</i> МОВНО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРУ «ЕНЕЇДА» І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО	36
<i>Верескун О.А.</i> ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ	40
<i>Воїнава А.М., Палуян А.М.</i> ІНТЭРПРЭТАЦЫЯ ПАЭМЫ «КАЦЯРЫНА» Т. ШАЎЧЭНКІ БЕЛАРУСКІМІ ПАЭТАМІ	49
<i>Гайдіна С.О.</i> ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРУ І. БАГРЯНОГО «САД ГЕТСИМАНСЬКИЙ»	52
<i>Гладких Г.В., Фадєєва О.В.</i> АНАЛІЗ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	56
<i>Данюк А.О.</i> МОТИВ САМОТНОСТІ В ОПОВІДАННЯХ ЗБІРКИ А. ДУРУНДИ «ЧАША»	62
<i>Деркачова О.С.</i> ВИКОРИСТАННЯ QR-КОДІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ (дисципліна «Сучасна українська мова з практикумом»)	72
<i>Дуйловська І.М.</i> СОЦІАЛІСТИЧНЕ УСВІДОМЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СВІТУ Й ЛЮДИНИ, ВИЗНАЧЕНЕ ТОГОЧАСНИМИ КАНОНАМИ... ..	78
<i>Єрмоленко С.І., Данильченко А.О.</i> СЕМАНТИЧНІ ТИПИ ВОКАТИВІВ У ПРОЗІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО	82
<i>Єрмоленко С.І., Цветанська-Політун К.Є.</i> СПЕЦИФІКА ПОРІВНЯНЬ У ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА	89
<i>Ермакова Е.Н.</i> ОТРАЖЕНИЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О ЖИЗНИ И СУДЬБЕ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ РЫГОРА БОРОДУЛИНА	94
<i>Запорожець О.С.</i> РОМАН ПРО МИТЦЯ В СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ	99

Зотова В.Г. ДОЛАННЯ МЕЖ «МАЛЕНЬКИМИ ЛЮДЬМИ» У ПРОЗІ Л. ПОНОМАРЕНКО	104
Кавун Л.І. ІРОНІЯ Й ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ХУДОЖНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В ТЕКСТАХ ОЛЕКСИ ВЛИЗЬКА	108
Кальченко І.М. ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВИ ТВОРІВ ВСЕВОЛОДА НЕСТАЙКА	113
Кардашова Н.Г. РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЯК ЗАПОРУКА УСПІХУ	118
Ковальов А.М. ІСТОРИЧНА ТЕМА В ПОЕЗІЇ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША «НАЦІОНАЛЬНИЙ ІДЕАЛ»	122
Кобилко Н.А. ЖІНКА, КАВА, ДОРОГА – ВЗАЄМОПОВ’ЯЗАНІ ОБРАЗИ «ТЕПЛИХ ІСТОРІЙ ДО КАВИ» НАДІЙКИ ГЕРБІШ	126
Коваленко А.С. ВИКОРИСТАННЯ ХУДОЖНЬОЇ ДЕТАЛІ У МАЛІЙ ПРОЗІ О. ДЕРКАЧОВОЇ	130
Ковтун Ю.О., Землянська А.В. МУЗИЧНИЙ ВИМІР ФОТО-ПОЕТИЧНИХ КОЛАЖІВ ПРО МЕЛІТОПОЛЬ	135
Копейцева Л.П., Осламова К.В. КОНЦЕПЦІЯ МИТЦЯ У ЧАСО-ПРОСТОРІ ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО	140
Копейцева Л.П., Свєшнікова Н.П. СЕМАНТИКА СИМВОЛІВ У МІФОПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ВАСИЛЯ ПАЧОВСЬКОГО	144
Корицька Г.Р. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ РОЗВИТКУ Е-СЕРЕДОВИЩА	150
Кузьменко В.О. РОЛЬ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША У ТВОРЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ	156
Лещинская О.А. МОЦИОНАЛЬНЫЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ В ЯЗЫКЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ЯНКИ КУПАЛЫ	160
Личковська І.О., Огульчанська О.А. СВОЄРІДНІСТЬ КОНФЛІКТІВ У РОМАНАХ І. ФРАНКА «БОРИСЛАВ СМІЄТЬСЯ» Й А.КРОНІНА «ЗІРКИ ДИВЛЯТЬСЯ ВНИЗ»	165
Мірчева Ю.В. ІМАГОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЛИСТУВАННЯ Ю. ШЕВЕЛЬОВА	169
Мороз Д.О., Шаров С.В. ТЕМА КРІПАЦТВА У РОМАНІ ПАНАСА МИРНОГО	173
Науменко Т.Я., Корчака Р.С. «МАЛЕНЬКА П’ЄСА ПРО ЗРАДУ ДЛЯ ОДНІЄЇ АКТРИСИ» – «НОВА» ДРАМА-АНТИУТОПІЯ О. ІРВАНЦЯ ...	176
Поплавная Л.В. ПРИЛАГАТЕЛЬНЫЕ-КОЛОРАТИВЫ В ПОЭТИЧЕСКОМ ЯЗЫКЕ ПИМЕНА ПАНЧЕНКО	181

Печерський Р.В. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОМПАРАТИВНОГО АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ	186
Полухін О.А. ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ОПОВІДАНЬ І. ФРАНКА НА СЕЛЯНСЬКУ ТЕМАТИКУ	190
Рамазанов А.М., Конєйцева Л.П. ФЕНОМЕН ЖІНОЧОГО ПИСЬМА Г. ТАРАСЮК В ЦАРИНІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ	194
Рябоконт В.В. ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕЗІЇ М. БАЖАНА	199
Саєнко Ю.В. ПРИРОДА ПСИХОЛОГІЇ ХАРАКТЕРІВ У ПОВІСТІ І. БАГМУТА «ЗАПИСКИ СОЛДАТА»	204
Семенов О.М. МОВНОКОМУНІКАТИВНА ОСОБИСТІСТЬ УЧИТЕЛЯ Й УЧНЯ У ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ	207
Скиданенко А.С., Шарова Т.М. ЗМІШАНЕ НАВЧАННЯ: ВИКОРИСТАННЯ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ EDERA ДЛЯ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ	215
Совгіра Ю.Є. МОВНО-СТИЛІСТИЧНА СТРУКТУРА БАЙОК Є. ГРЕБІНКИ	219
Філатова О.С. ХУДОЖНІ ВІЗІЇ ІНОНАЦІОНАЛЬНОГО БУТТЯ В РОМАНАХ «ЧОРНЕ ОЗЕРО» В. ГЖИЦЬКОГО І «РОМАН МІЖПІР'Я» І. ЛЕ	223
Цимбар Д.А. ОСОБЛИВОСТІ РОЗКРИТТЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ У ТВОРЧОСТІ ОЛЕНИ ОЛЬШАНСЬКОЇ	231
Щербаков О.С. ВНУТРІШНІЙ СВІТ ПЕРСОНАЖІВ В ОПОВІДАННЯХ ГРИЦЬКА ГРИГОРЕНКА	236

Філатова О.С.

доктор філологічних наук,
професор кафедри української і зарубіжної літератури
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

ХУДОЖНІ ВІЗІЇ ІНОНАЦІОНАЛЬНОГО БУТТЯ В РОМАНАХ «ЧОРНЕ ОЗЕРО» В. ГЖИЦЬКОГО І «РОМАН МІЖГІР'Я» І. ЛЕ

Анотація. У статті розглядаються моделі культурного діалогу, репрезентовані в українській прозі початку 20-х років ХХ століття. За об'єкт наукового аналізу обрано романи «Чорне озеро» В. Гжицького і «Роман міжгір'я» І. Ле, в яких осмислюється тема перебудови життя околиць радянської імперії на соціалістичних засадах.

Ключові слова: інонаціональний матеріал, ідентичність, «соціальне замовлення», «картина світу», парадигма «Схід / Захід», роман.

Однією з актуальних проблем українського, які і будь-якого іншого, літературознавства є осмислення художньо-естетичної рецепції культурної своєрідності не тільки окремої людини, а й окремого соціуму. Науково-об'єктивне вивчення духовного діалогу України зі Сходом і Заходом, дослідження інонаціональної «моделі світу» та національної «картини світу», репрезентованих в художній площині літературного тексту, – у сфері дослідницької уваги вітчизняних літературознавців: О. Астаф'єва («Українсько-польські літературні взаємини: історія, типологія, рецепція», «Ренесансна література українсько-польського пограниччя»), Л. Грицик («Орієнталістика А. Кримського в українському літературному процесі початку ХХ ст.»), Т. Мейзерської («Re-presence: відлуння Сходу в українській літературі ХІХ ст.»), Д. Наливайка («Спільність і своєрідність. Українська література в контексті європейського літературного процесу», «Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі ХІ–ХVІІІ ст.»), С. Павличко («Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: Складний світ Агатангела Кримського»), В. Погребенника («Інонаціональні мотиви поезії Тараса Шевченка»), С. Хороба («Типологія символізму в драматичних творах Івана Кочерги і зарубіжних драматургів», «Український і польський драматургічно-сценічний модернізм зламу ХІХ–ХХ століть в інтерпретації Івана Франка...») та багатьох інших.

Різноманітні аспекти відтворення художньої «картини світу» в парадигмі «Україна / Європа» розглядаються на матеріалі українського прозописма

періоду «червоного ренесансу» у працях М. Васьківа («Очима України: рецепція Заходу українською романістикою 20–30-х років»), Р. Мовчан («Європа і ми»: колізії та особливості українського окциденталізму 1920-х), «Зарубіжні моделі й національна специфіка»), М. Сулими («Літературі і культура Німеччини на сторінках видань українських футуристів»). Пародійне обігрування основних принципів побудови сервантесівського «Дон Кіхота» у романі Майка Йогансена «Подорож ученого доктора Леонардо...» характеризує О. Журенко, інтертекстуальні паралелі до героя Сервантеса у «Байгороді» Юрія Яновського та в «Золотих лисенях» Юліана Шпола проводить С. Жигун; фаустівські мотиви в романі Віктора Петрова-Домонтовича «Доктор Серафікус» характеризує О. Боярчук; літературні традиції «гогольянства» в малій прозі Майка Йогансена – Я. Цимбал. Інонаціональні універсуми, локалізовані переважно німецьким культурним середовищем, у романі Михайла Могилянського «Честь» стали предметом дослідження С. Кривенка, «Робітні сили» Михайла Івченка – О. Філатової.

Вивчення української літератури в багатьох культурних та історико-літературних контекстах дозволяє науковцям не тільки визначати природу та особливості національної ідентичності, національного характеру в художньому тексті, а й зробити висновки щодо бінарних опозицій «свій» – «чужий», «загальне» – «індивідуальне» як об'єкту художнього зображення. Більше того, аналіз вказаних феноменів сприяє формуванню цілісної картини індивідуально-авторської моделі світу й людини.

Мета нашої розвідки – осмислити орієнтальні наративи українських письменників 20–30-х років ХХ століття, зокрема на матеріалі романів «Чорне озеро» В. Гжицького і «Роман міжгір'я» І. Ле окреслити особливості художньої рецепції інонаціональної проблематики. За основу аналізу обираємо першу редакцію творів, підготовлених до друку та опублікованих одночасно – 1929 року.

Як відомо, в умовах різкої медіальної сепарації та тотального ідеологічного тиску офіційних критиків письменники змушені неодноразово переписувати власні тексти. Іван Ле, звинувачений «пролетарською громадськістю» у викривленні «нової радянської дійсності», неодноразово вдавався до виправлень та доопрацювань «Роману міжгір'я». Прагнучи, щоб твір відповідав «духові часу», письменник переробляв його перший, надрукований 1929 року, варіант і в 1936-му, і 1937-му, 1947-му, 1953-му та 1958-му роках. Намагаючись залагодити гострі моменти роману «Чорне озеро», Володимир Гжицький вперше переробив надрукований 1929 року текст вже в 1932 році, а 1956 року кардинально його змінив, подавши ідеологічно заангажовану версію. В обох випадках неодноразові переробки / вдосконалення романів стали свідченням відходу від творчої індивідуальності на користь

політико-ідеологічних вимог та підтвердили марні й безплідні спроби письменників пристосуватися до тоталітарного дискурсу.

Аналізуючи «прозу взагалі та ...прозу 1925 року» О. Білецький констатував: «число творів українською мовою, що виходять за межі специфічно українських тем, починає зростати. <...> В Азію, в Європу, в Америку і Китай виявилось глянути з меж літератури, яка, здавалося б, волею долі заслужила на те, щоб жити, вирішивши, «що тільки і й світу, що в вікні» [1, с. 161]. Моделювання інонаціонального буття на рівні мотивів, образів, сюжетів з автентикою східного колориту знайшло чи не найширше відбиток у малоформатних жанрах української прози (оповіданнях «Лі-Юн-Шанк і Лі Юнк-По» М. Ірчана, «Тисяча і одна ніч», «Шайтан гарба, шайтан бур гут», «Саїд-алі, онук Ахунбая-огли» О. Копиленка, «Гарун-Аль-Рашид» Г. Шкурупія та ін.), в повістевому дискурсі («Аш хаду» П. Капельгородського, «Алай», «Гюлле» О. Досвітнього, «Нашадки хоробрих» Д. Бузька). Як стверджує С. Ленська (йй уповні справедливо), «тематика вітчизняного художнього дискурсу не обмежувалася лише зображенням суспільних і морально-психологічних проблем українців, що, безперечно, було ідейно-художньою домінантою літературного процесу того періоду, але частково мало місце художнє моделювання життя різних національних меншин і навіть проблеми існування екзотичних етнічних груп» [7, с. 41].

У написаних за «соціальним замовленням» великих епічних формах творча рецепція діалогу Україна-Схід пов'язана в основному з темою перебудови життя околиць величезної імперії (тепер уже радянської) на соціалістичних засадах. Соціальні аспекти своєрідності інонаціонального світу, його природи, життя та побуту східних народів розкриваються в написаних «на злобу дня» романах про індустріалізацію: про розвиток нафтопромислів у степах Казахстану («Справа серця» В. Вражливого), будівництво іригаційної системи та електростанції в Узбекистані («Роман міжгір'я» І. Ле), введення в експлуатацію першої черги Магнітогорського металургійного комбінату на півдні Уралу («Зоряна фортеця» О. Донченка), про освоєння нафтових родовищ Каспійського моря («Море відступає» О. Донченка) тощо. Всі ці кон'юнктурні, з художнього боку часом безпорадні, твори дають можливість простежити, як змінювалися індивідуально-авторські орієнтації у процесі художнього осмислення інонаціонального світу, яким змістом наповнювалася художня «картина світу» в умовах руйнування свободи авторської самореалізації.

У «Романі міжгір'я» І. Ле вдається до відтворення «соціалістичного перетворення» незвичайного, екзотичного місця – великих просторів Узбецької пустелі, населеної невеликими селищами й містами, в широкому політичному та побутовому контексті. У першій книзі (роман складається з двох частин, перша з

яких була опублікована у 1929 році, а друга – у 1934. – О.Ф.) письменник зображає картини спорудження зрошувальної системи та електростанції в узбецькому Голодному степу, у другій – розповідає про будівництво заводу сільськогосподарських машин у Ташкенті.

У моделюванні характерів героїв роману помітна нарочитість, притягнутість на догоду ідеологічній схемі. Маємо на увазі представлений у тексті міжнаціональний склад персонажів, що вкладався в рамки офіційної моделі: з одного боку, авторитетні специ-росіяни, робітники-узбеки, етнічні інтелігенти, які проходять своє світоглядне зростання, з другого – вороги радянської влади, які подаються через конкретизовані типажі (місцеві баї, мулли, білі офіцери). Галерею позитивних персонажів у «Романі міжгір'я» представляє інтелігент нової радянської формації, начальник Голодностепського будівництва Саїд-Алі Мухтаров, молодий технік Ладиженко, досвідчений спеціаліст Синявський, що перемагає «ряд буржуазних забобонів і стає прекрасним радянським інженером» [8, с. 174], узбецька дівчина Бімба-хон, яка розкриває тісні рамки старого побуту та ряд інших. Якщо ідейні однодумці, за словами З. Голубевої, поєднані «боротьбою за велику загальну справу – за здійснення ідеалів соціалізму» [5, с. 113], то «класово-ворожі елементи» – образи т. зв. білогвардійської, релігійної, буржуазно-націоналістичної контрреволюції – пов'язані бажанням зашкодити цій «благородній меті».

Попри виокремлення обов'язкових ідеологем (керівної ролі партії, дружби народів, класової боротьби, щасливого комуністичного майбутнього тощо), епічне моделювання у художньому просторі роману фокусується не стільки на розвитку зовнішнього конфлікту, детермінованого конкретними соціальними умовами й історичними обставинами, скільки на любовно-психологічній проблематиці. На першому плані в «Романі міжгір'я» – приватна сфера, особисте життя героїв, хоча автор у тій чи іншій мірі відбиває також і особливості суспільної атмосфери, стереотипи поведінки в умовах соціалістичного будівництва.

Уже перше наближення до тексту підтверджує поєднання стратегії ідеалізації іонаціонального героя та документалізації його біографії. В унісон з політичною кон'юнктурою робиться акцент на творчому пафосі національних рис вдачі красеня-узбека та пробудженні його «класової свідомості» за абсолютної відсутності національно-державницьких тенденцій. Зі спогадів інженера Саїда-Алі Мухтарова дізнаємося, що його дитинство позначене бідністю і знущаннями місцевого бая, юність – тяжкою роботою на Каспії, гартуванням свідомості серед російських робітників, колишніх політкаторжан. Пізніше – про те, що він брав участь у революційних подіях, воював під час громадянській війні, вступив до партії, навчався на робітфаці, зрештою, став

організатором соціалістичного будівництва на батьківщині. В окреслених умовах життя й боротьби комуніст Мухтаров набуває відповідного ідеологічно вмотивованого характеру: «невловимий буран міжгірний», як про нього говорить мулла, відданий партії, готовий на самопожертву в ім'я її ідеалів, непохитний у служінні народові, вірний громадському обов'язку. Автор висвітлює загальнокультурні інтереси узбецького інженера, який розуміється в національному мистецтві, захоплюється класичною музикою, володіє російською мовою.

У «Романі міжгір'я» до теми національної екзотики письменник вдається не заради неї самої, а з метою відтворення перебудови життя колись відсталих народів Російської імперії, зміни особливого національного складу мислення на інтернаціональний тип, пропагований ідеологічною парадигмою. Показ у тексті національних звичаїв, вірувань, моралі, родинних стосунків локалізований окремими епізодами. Більше того, східні декорації постають у романі у новому ракурсі: як семантично місткий метафоричний образ минулого життя керівника будівництва Саїда-Алі, що асоціюється з відсталістю азійського світу, бідністю місцевих мешканців, несправедливістю. Знайомлячи читача з життям інонаціональних персонажів, автор неодноразово послуговується лексикою узбецької мови, що служить, як правило, для розкриття колориту «епохи індустріалізації» в «голодному степу», пояснює значення слів у примітках.

Художні засоби з арсеналу ефектної та орнаменталізованої екзотики пов'язані в основному з портретними характеристиками, стислими описами східного інтер'єру, в який дедалі потужніше втручається «цивілізація». Ось, приміром, яким постає головний герой: «Перед нею стояв... узбек. Йому б тільки писаний чапан на плечі, підперезати його різнокольоровими хустками та кучері вихрасті на голові оповити білою чалмою... Молодий, навіть... гарний, тобто цілком пристойний молодий чоловік – і в мові, і в поведженні. До того ж “трахеотомія, круп» [6, с. 46]; «Його кольоровий чапан, ще не застебнутий, лежав на рівних раменах і шелестом шовку ніби втішався з гордоців, що йому довелося вкрашати собою такі дужі плечі. Кучеряве, буйне волосся випорснуло з-під шовкової тубетейки, неначе регіт сили та мужності от-от зірве її, гаптовану...» [6, с. 121].

Осібне місце у художніх візіях східної «картини світу» займає соціально-психологічний роман В. Гжицького «Чорне озеро» (перша його редакція), задум якого виник під впливом подорожей автора на Алтай. Написаний 1929 року твір – майже одночасно з «народженими» за «соціальним замовленням» «Романом міжгір'я» І. Ле, «Сталеве серце» П. Вігдоровича, «Крила» В. Кузьміча та ін. – не вкладається в ідеологічну модель «пролетарської літератури» та пропагований проект національної політики. Як закидали

тогочасні критики, у творі «дві великі проблеми: міжнаціональні відношення і культурний розвиток відсталих народностей СРСР» [2, с. 45] не тільки не вирішуються, а радше навпаки – губляться у «мутному потоці дешевої авантюристичності» та обмежуються ідеєю «вузького націоналізму».

Дія роману «Чорне озеро» розгортається в екзотичному Алтаї – прабатьківщині всіх сучасних тюркських народів світу. На початку XX століття цей регіон, один із віддалених, анексованих Росією, не підтримав утворення нової імперії під червоними прапорами. Корінне населення Алтаю утворило навіть окрему від метрополії адміністративну одиницю – автономну Республіку Ойрот та виступило зі зброєю проти радянської влади. Щоправда, скориставшись роздробленістю національних груп та протистоянням між лідерами національного руху, більшовики ліквідували державне утворення алтайців і продовжили експансію краю, силоміць нав'язуючи корінному населенню політику радянського інтернаціоналізму.

Обравши за об'єкт художнього зображення автентику життя малочисельного етносу – ойротів-алтайців, їх боротьбу проти «колонізаторів-урусів», автор осмислив гострі питання великодержавництва й великоруського шовінізму, політики партії, що продовжувала втілювати ідеї, як писав М. Хвильовий у романі «Вальдшнепи» [9, с. 262], «собірателя землі руської». Події в романі локалізовані не лише невеличким алтайським селищем Чемал, а й іншими поселеннями та радянською столицею. Причому основна сюжетна лінія розгортається на території ойротів і лише в розв'язці переноситься на до Москви – батьківщини художника Ломова. У заголовок роману винесено достеменно існуючий алтайський топонім – Чорне озеро (Кара-Кол), утворене високо в горах природне явище, що стає семантично навантаженим символом.

Як справжній майстер, В. Гжицький описує алтайський ландшафт, особливості місцевості, мистецьки змальовує екзотичні, майже незвідані гірські пейзажі (озеро, ліс, водоспад), які часто резонують із внутрішнім світом героїв. Звернувшись до інонаціонального матеріалу, до алтайського топосу, письменник із любов'ю розповідає про старовинний побут, релігійні уявлення, про обмежені віковими традиціями звичаї та міфологічний світогляд народу. Національний колорит алтайців-ойротів доповнюють детально відтворені обряди (камлання – «спілкування» жерця з богами), молитви, розповіді про легендарне походження Алтаю, народні пісні про національного героя Чет-Челпана у виконанні старшого покоління носіїв ойротської культури. Картину етнонаціонального простору в художній площині «Чорного озера» увиразнюють лексичні засоби мови, пов'язані з побутом і працею, віруваннями і традиціями корінних мешканців.

Авторський задум у романі розгортається через діалоги між «своїми» (алтайцями-ойротами) та «чужими» («урусами»), які постають антагоністами у світоглядних позиціях, у морально-етичних пріоритетах та духовних запитах. Алтайці (головна героїня роману Тетяна Токпак, її батько Іван Макарович, лікар Темір, кам Натрус, багач Мабаш, селянин Тріш) мають тверді національні переконання і усвідомлюють загрозу від російського шовінізму. Вчитель Іван Макарович Токпак прямо вказує художникові з Москви Ломову на колоніальну політику «хоч червоної та імперії російської»: «...хіба ж, наприклад, руським мало своєї території? Чому вони покинули степ і лізуть до нас, у гори, де нам самим так тісно» [3, с. 202].

З учителем діалогізує його давній друг – лікар Темір, називаючи Олексія Ломова ворогом, який «руйнував віками... край. Він розбив... народ, він палив наші аїли, він розстрілював наших жінок. Він розп'яв Алтай» [4, с. 239]. Зазнавши численних принижень під час навчання в Москві, Темір викриває облудність цивілізаційного намірів російських колонізаторів, які розказують «чудеса про свої досягнення», але не можуть навести лад на своїй землі. «Страшні вони (села. – О. Ф.) <...> Гірші, ніж алтайські аїли. Хати, як купи гнилої соломи порозкидані в безпорядку по полі, ні одної ніде деревини, ні одного кущика. Брудно, сіро, сумно! <...> Ті люди, певне і лампочок електричних не бачили і певне скипками світять і досі. Чого ж пройшли мимо, залишивши їх на загин? <...> І виходці цих сіл... хочуть учити нас, «диких алтайців»? Вони приходять до нас розказувати чудеса про свої досягнення. Вони не можуть зректися думки і охоти панувати над меншими націями» [4, с. 306–307], – міркує алтайський інтелігент, спостерігаючи у вікно за жалюгідним виглядом російських помешкань.

Не проминає висловитися про колонізаторський зміст російської культури, «що дозволяє неофітові відректися свої братів, своїх рідних, тих, що кочують у юртах, їдять конину без солі і ніколи не миються» [3, с. 218], вчителька Тетяна Токпак. Вона ж нагадує Ломову і про процес русифікації та асиміляції «малих» народів, що відбувався шляхом одруження росіян з алтайцями.

Подаючи художню версію діалогу Схід – Захід, письменник, на перший погляд, дотримується орієнтального підходу, за яким «біла людина» є носієм цивілізації, передових ідей, розвитку, а тубільці / «дикуни» – підступні, культурно обмежені (*sic!*), ірраціональні, ледачі («нація, можна сказати, пуста», «самолюбива нація», «роботи не люблять», «руської людини вони не поважають»). Втім, зробимо застереження: він не ідеалізує цивілізаційну місію представників радянської метрополії, які хочуть перетворити Алтай, використати його природні ресурси та ревізувати традиційний світоустрій ойротів. Більше того, в авторській інтерпретації адепти радянських

перетворень: і впевнений у своїй праведній меті український інженер-мрійник Манченко, і позбавлений моральної рефлексії московський художник Ломов, і навіть «тьотя Груша» з В'ятки – несуть загрозу для особливої, одухотвореної природно-космічними ритмами, організації життя алтайців, для автентичної культури народу та його національної ідентичності.

Пропонуючи радикальну «раціоналізацію» Алтаю (на кшталт, «Нарешті пора перестати їсти ваші жахливі харчі, а взятися до обробки хліба. Пора вже нарешті алтайцям ознайомитися з плугом, бороною, возом та сіяти на тих родючих цілинах, що дарма лежать, овес, кукурудзу, а може й пшеницю. Пора завести городи на тих колосальних просторах навколо ваших юрт» [3, с. 269]; «А сировина, вовна, шкіри, вони можуть насичувати наші заводи» [4, с. 289]), Манченко і Ломов не обмежують себе відповідальністю перед корінним населенням, що опинилося перед небезпекою повного знищення новими (радянськими) колонізаторами. Більше того, самовпевнені й пихаті інтелігенти-«ломови» впевнені в тому, що «малі» народи мають дякувати «руським людям» за їхню цивілізаційну місію (і Україна за Дніпрельстан, і Алтай), за подвижництво, яке дозволяє модернізувати життя окраїн. Так само, у цьому впевнені й російські міщани, і сповнені імперськими амбіціями покручі, що не воліють на рівних жити з тубільцями, які «пошматували ...батьківщину (Російську імперію. – О.Ф.), понаробили якихось республік» [4, с. 308].

У багатьох діалогах художника Ломова, інженера Манченка з Танею Токмак, її батьком, доктором Теміром прочитуються українські аналогії. Чи не найповніша характеристика офіційно маніфестованої в радянській державі та фактично впроваджуваної в Україні, в інших регіонах (на шовіністично-колонізаторській основі) політики русифікації та мовно-культурної асиміляції звучить у міркуваннях алтайського інтелігента-патріота Теміра. Тут варто процитувати без коментарів його висловлювання, що не тільки не втратило актуальності, а й набуло в реаліях ХХІ століття катастрофічних вимірів: «Усі єдиним духом дишуть ... І прості перекупки, і інтелігенти, і деякі комуністи. “Єдіна неделіма” – ось квінтесенція всіх думок і бажань їхніх. ...Вони всюди хочуть бути вдома. Як же вони б могли відмовитись від Кавказу, від Криму, від Алтаю? Хто посмів би сказати, що Крим, Кавказ, Алтай не їхні? Їхні споконвічні! (підкреслення і курсив наші. – О. Ф.) – І тут же “право нації на самовизначення”, аж до відділення» [4, с. 309].

Завершуючи статтю, маємо констатувати, що автори романів «Чорне озеро» і «Роман міжгір'я», взявши за основу іонаціональне буття, по-різному підійшли до його художньої інтерпретації та запропонували різні шляхи естетичного освоєння східної «картини світу». Якщо І. Ле представ раціонально обґрунтовану візію дійсності, пов'язавши її з соціальним дискурсивним

контекстом, то В. Гжицький осмислив бінарні опозиції «свій» – «чужий» на рівні кореляції національного, соціально-політичного та морально-етичного аспектів буття героїв.

Література

1. Білецький О. Про прозу взагалі та про нашу прозу 1925 року. *Червоний шлях*. 1926. № 3. С. 133–163.
2. [...] Гжицкий В. Черное озеро. *На литературном посту*. 1931. №5. С. 45.
3. Гжицький В. Чорне озеро (Кара-Кол): роман. *Жовтень*. 1929. №7. С. 137–272.
4. Гжицький В. Чорне озеро (Кара-Кол): роман. *Жовтень*. 1929. № 8. С. 133–318.
5. Голубєва З. С. Український радянський роман 20-х років. Харків: Вид-во Харк. ун-ту, 1967. 215 с.
6. Ле І. Роман міжгір'я. Книга І. Харків: ДВУ, 1929. 287 с.
7. Ленська С. Образи китайців в українському малоформатному дискурсі 1920-х років. *Філологічні науки*. 2016. № 22. С. 41–48.
8. Новиченко Л. Проза чверті віку. *Українська література*. 1943. №1-2. С. 162–193.
9. Хвильовий М. *Вальдшнепи*. Хвильовий М. Твори: в 2-х т. Київ: Дніпро, 1990. Т. 2. 1990. С. 204–266.

Цимбар Д.А.

студентка IV курсу

філологічний факультет

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ РОЗКРИТТЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ У ТВОРЧОСТІ ОЛЕНИ ОЛЬШАНСЬКОЇ

Анотація. У статті розкрито основні мотиви збірки зорової поезії «Перепрошив» донецької поетеси О. Ольшанської, її значення у вираженні національних проблем сучасності. Акцент зроблено на осмисленні теми війни та її наслідків для українців зі східних регіонів, які були змушені покинути свої домівки та шукати кращого життя.

Ключові слова: зорова поезія, технічний сленг, словесно-смилова гра, каліграма, лейтмотив.

Наукове електронне видання

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В
ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Випуск 3

Збірник наукових праць

Головний редактор
Відповідальний секретар
Технічний редактор

Шарова Т.М.
Землянська А.В.
Шаров С.В.